

za żyśi, starjejšych, wótkubłaŕki
a wótkubłaŕje / für Kinder, Eltern
und ErzieherInnen

Wopšimješe

za žiši

- 1 Wobrazowe tšojerńko:
Witko w Awstralskej

Zapoložak: Memograše
»Serbske nałogi« – 2. žěl

- 10 Spiw: Jański swěžen

za starjejšych a wótkublaŕki für Eltern und Erzieherinnen

- 11 Mój mały słownick
Mein kleines Wörterbuch
- 12 Pilne, mócne mrojki
Didaktiske pórućenja ku kamishibai-
tšojerńkoju

IMPRESUM

LUTKI – 25. lětnik

Za lažčeješe běžne cytanje wužywamy žeńskece pomjenjenja, na pš. wótkublaŕka. Se wě, až su pšecej teke druge zastupniki pówołańskego stawu mēnjone.

Der einfacheren Lesbarkeit wegen verwenden wir in bestimmten Fällen nur die weiblichen Bezeichnungen, z. B. die Erzieherin. Selbstverständlich sind auch immer männliche Personen des entsprechenden Berufsstandes gemeint.

Wudawaŕ/Herausgeber

Domowina – Zwězk Łužyskich Serbow z. t., Rěčny centrum WITAJ
Domowina – Bund Lausitzer Sorben e. V.,
WITAJ-Sprachzentrum

Domowina – Zwězk Łužyskich Serbow z. t. z Rěčnym centrumom WITAJ spěchujo se institucionelnje wót Založby za serbski lud, kótaraž dostawa lětnje pódpěru z dankowych srědkow na zaklaže etatow, kenž su Nimski zwězkowy sejm, Krajny sejm Bramborska a Sakskej krajny sejm wobzamknuli.

Die Domowina – Bund Lausitzer Sorben e. V. mit dem WITAJ-Sprachzentrum wird institutionell gefördert durch die Stiftung für das sorbische Volk, die jährlich auf der Grundlage der beschlossenen Haushalte des Deutschen Bundestages, des Landtages Brandenburg und des Sächsischen Landtages Zuwendungen aus Steuermitteln erhält.

Redaktorka/Redakteurin

Weronika Butendeichowa

Dolnoserbski pšeložk/ Niedersorbische Übersetzung

Bernd Melcher, Gunda Heyderowa

Wugótowanje/Gestaltung

ibranka.grafika

Ilustracije/Illustrationen

Martina Burghart-Vollhardt b. 1–10, 15, 17); Hariet E. Roth (b. 12–17); freepik.com (b. 15); RCW (wobalka šlezy)

Fota/Bilder

PeterG/Shutterstock (titel)

Šišć a wězanje/Druck u. Bindung

SAXOPRINT GmbH

Witko w Awstralskej

Witko in Australien

Wobrazowe
tšojeńko k wumólo-
wanju, wótsłuchanju
a zasejwulico-
wanju

awtorka: Franziska Hauptmannowa
ilustratorka: Martina Burghart-Vollhardt

Witko sejži ze swójima starjejšyma w lětadle. Jogo šota Lena jo jich pšepšosyła, k njej w Awstralskej woglědaš. Wóna jo skótna gójcowka a bydli južo wjele lět w toś tom dalokem kraju. Witko jo južo wjelgin narski, kak tam wuglěda. Jo słyšał, aź laży Awstralska na pódpódnjowej połkuli zemje. Lěc drje tam togodla wšykno na głowje stoj?

Witko sitzt mit seinen Eltern im Flugzeug. Seine Tante Lena hat sie eingeladen, sie in Australien zu besuchen. Sie ist Tierärztin und lebt seit einigen Jahren in diesem fernen Land. Witko ist schon ganz neugierig, wie dort alles aussieht. Er hat gehört, dass Australien auf der Südhalbkugel liegt. Ob dort wohl alles auf dem Kopf steht?

»Ale ně, w Awstralskej nic na głowie njestoj«, jomu jogo nan wujasnjujo.
»Ale pitšku hynac tam jo. Gaž jo pla nas w Europje lěše, maju w Awstralskej zymu. A nawopak. Zwěšego jo tam wó wjele šoplej ako pla nas doma. Togo dla rostu tam teke hynakše rostliny, na pšikład eukalyptusowe bomy. Teke wósebnje zwěrjeta ako kenguru, šnapacowe zwěrjeta abo wombaty w Awstral-skej maju. Bužoš se žiwaš.«

»Aber nein, in Australien steht nichts auf dem Kopf«, erklärt ihm sein Papa. »Aber ein bisschen anders ist es dort schon. Wenn wir in Europa Sommer haben, ist in Australien Winter. Meistens ist es dort viel wärmer als bei uns zu Hause. Darum wachsen dort auch andere Pflanzen, zum Beispiel Eukalyptusbäume. Auch besondere Tiere wie Emus, Wombats und Schnabeltiere gibt es in Australien. Du wirst staunen.«

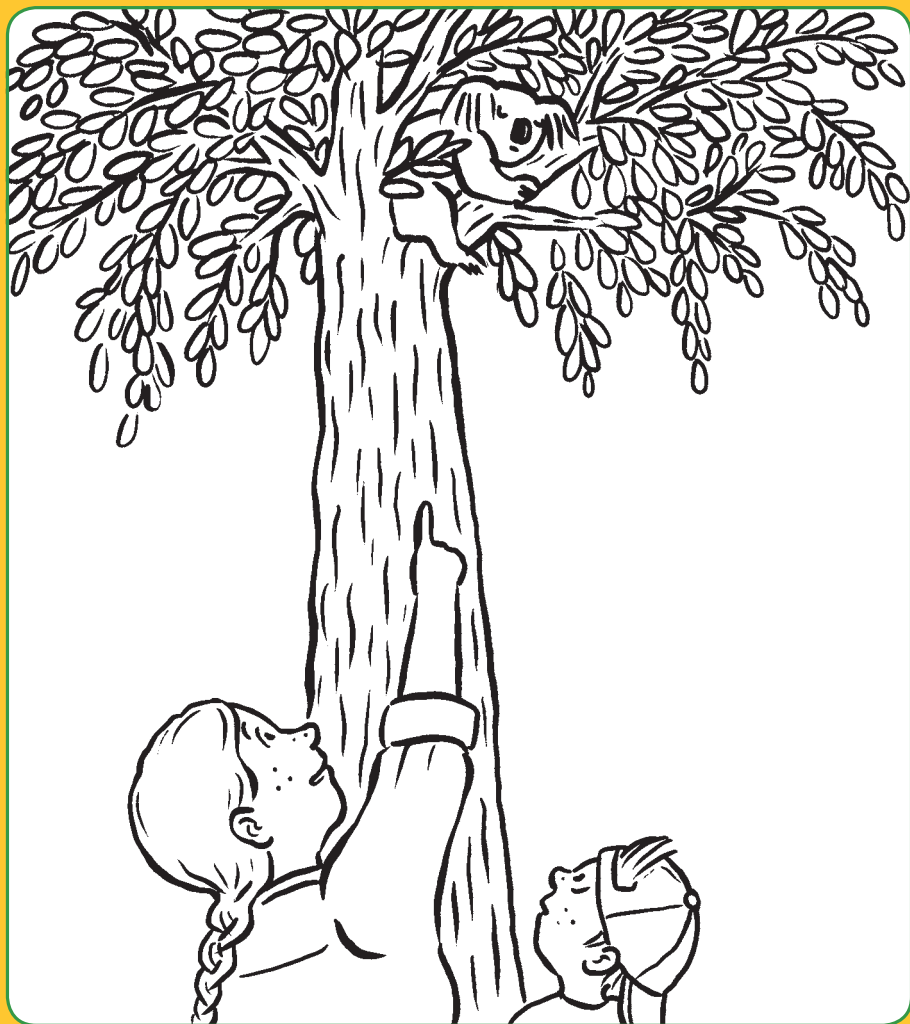
Pó dłužkem lěše do Awstralskeje jo wjasela pši zasejwiženju wjelike. Šota Lena jo južo na lětanišću na Witka a jogo staršejšeju cakała. Dłužko južo njejsu se wčej wiželi. Něnto pak su cele narske, žo šota Lena bydlí. Nejwčej se Witko wjasela, až smějo swóju šotu na žele w chórowni za koala woglědaš.

Nach dem langen Flug nach Australien ist die Freude beim Wiedersehen groß. Tante Lena hat bereits am Flughafen auf Witko und seine Eltern gewartet. Sie haben sich lange nicht gesehen. Jetzt sind sie neugierig, wo Tante Lena wohnt. Am meisten freut sich Witko, dass er seine Tante auf der Arbeit im Koala-Krankenhaus besuchen darf.

Pó droze k domoju śoty wiźi Witko wjelicke rostliny. Pla njogo doma su samske rostliny celo małe a stoje w kwětkowem gjarncu na woknowej delce. »Take wjelicke łopjena!«, Witko zagórzjony woła. »Su tak wjelike, až móžoś je ako pśedešćnik abo ako kšywo wużywaś.« Teke kenguru Witko wuglědajo. Pasu se na łukach a wuglědaju žortne, gaž ze swójima mócnyma slěznyma nogoma skokaju.

Auf dem Weg zum Haus der Tante sieht Witko riesige Pflanzen. Bei ihm zu Hause sind dieselben Pflanzen ganz klein und stehen im Blumentopf auf dem Fensterbrett. »Was für riesige Blätter!«, ruft Witko begeistert. »Sie sind so groß, dass man sie als Regenschirm oder als Dach benutzen kann.« Auch Kängurus erblickt Witko. Sie weiden auf Wiesen und sehen lustig aus, wenn sie auf ihren starken Hinterbeinen springen.

Na drugi żeń woglédajo Witko do narodnego parka. »Žo ga koala su?«, se Witko šoty pšaša. »Koala su tšašywe zwějrjeta a gównje w nocy aktiwne. Wódnjo spē na eukalyptusowych bomach«, wóna wótegronijo a pokazujo pši tom z palcom na bom pšed nimi. A napšawdu: Wusoko górzejce sejži šery koala mjazy gałuzami. Jo lěbda wižeš.

Am nächsten Tag besuchen sie einen Nationalpark. »Wo sind denn die Koalas?«, fragt Witko seine Tante. »Koalas sind scheue Tiere und überwiegend nachtaktiv. Tagsüber schlafen sie auf den Eukalyptusbäumen«, antwortet sie und deutet mit dem Finger auf einen Baum vor ihnen. Und wirklich: Hoch oben sitzt ein grauer Koala zwischen den Ästen. Er ist kaum zu sehen.

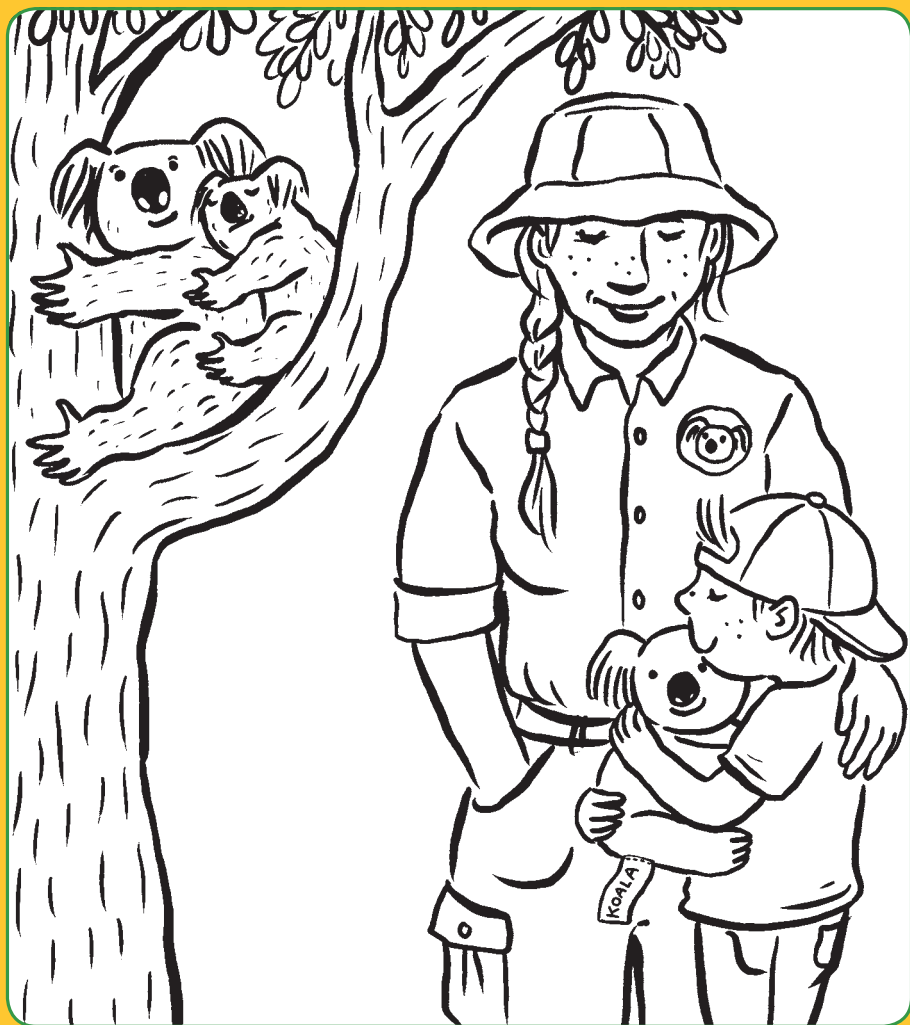
»Ow ně, wogėń!«, woła Witko wużėsony, ako glėda na jėzdźe slėdk z woknom awta. »Żeden tśach«, zmėrujo jogo śota, »take wognje mamy w Awstralskej ces-cej. Za někotare zwėrjeta, ako na pśikład koala, mógu wognje złe slėdy mėś. Wjele z našych małych pacientow su se pśi takich wognjach zranili. Ale teke pśi njeglukach z awtami se cesto zraniju.«

»Oh nein, ein Feuer!«, ruft Witko erschrocken, als er auf dem Rückweg aus dem Auto blickt. »Keine Angst«, beruhigt ihn seine Tante, »solche Feuer haben wir öfter in Australien. Für die Tiere, wie zum Beispiel Koalas, können Feuer schlimme Folgen haben. Viele unserer kleinen Patienten wurden bei solchen Bränden verwundet. Aber auch bei Unfällen mit Autos werden sie oft verletzt.«

Na drugi źeń pśiglědujo Witko swójej šoše w chórowni za koala pśi źěle. Někotare ze zwěrjacych pacientow wuglědaju wopšawdu złě a Witko ma lutość z nimi. »Na gluku móžomy nejwěcej z našych zranjonych koala wustrowiś«, jomu šota Lena wujasnjuo pitśku gjarže. We wjelikich wobgroženjach se zwěrjeta pó gójenju zmóguju. Pótom puščaju je zasej do lichoty.

Am nächsten Tag sieht Witko seiner Tante im Koala-Krankenhaus bei der Arbeit zu. Einige der tierischen Patienten sehen wirklich schlimm aus und Witko hat Mitleid mit ihnen. »Zum Glück können wir die meisten verletzten Tiere gesund pflegen«, erklärt ihm Tante Lena ein wenig stolz. In großen Gehegen erholen sich die Tiere nach der Behandlung. Danach lassen sie sie wieder in Freiheit.

»A co bužo z drugimi zwěrjetami, kótarež njamógu slědk do pširody?«, pšaša se Witko starosćiwje. »Mógu sebje takego koala sobu wzeš?« Šota Lena se smjejo: »Ně, to bóžko njejžo. Zwěrjeta, kótarež se wěcej pšawje njewustrowiju, wóstanu na pšecej pla nas.« Naraz žarży šota koalowe gněšeńko w ruce a groni: »Ale toho koala móžoš se sobu wzeš.« Witko se njesměr-nje wjaseli. Gněšeńko bužo jogo pšecej na swój woglěd w Awstralskej dopominaš.

»Und was passiert mit denen, die nicht zurück in die Natur können?«, fragt Witko besorgt. »Kann ich mir so einen Koala mitnehmen?« Tante Lena lacht: »Nein, das geht leider nicht. Tiere, die nicht mehr richtig gesund werden, bleiben bei uns.« Plötzlich hält die Tante ein Koala-Kuscheltier in den Händen und sagt: »Aber diesen Koala kannst du mitnehmen.« Witko freut sich riesig. Das Kuscheltier wird ihn immer an Australien erinnern.

JAŇSKI SWĚŽÉN

melodija: Józef Donat
tekst: Jill-Francis Ketlicojc

refren G F C G *klaskaš*

Jaň-ski swě-žen, jaň-ski swě-žen, jaň-ski swě-žen ma-my žins!

C B F C

Ja-na ła-piś, Ja-na ła-piś, Ja-na ła-piś co-my žins!

G F C G

Kwět-ki wót-ryś, kwět-ki wót-ryś, kwět-ki wót-ryś co-my žins!

C G H Em

1. Jan, ten sej - ži na kó-nju. No - sy mó-dru kša-so-tu. Tych

C G D G

mó-drackow jo teli-ko, kro-na cho-wa jo-go wo-bli-co.

2. W našom pyšnem pšešegu
żowća w rědnej drastwje du.
Pón smy na łuce wjelikej,
žoź se chapja naša górtwa – hej!

3. Słyńco kšasnje swěši nam.
Malsnje rejtujo ten Jan.
Něnt za nim byzaj, wopytaj
jogo łapiś. Kwětki wótrywaj!

4. Něnt Jan laży na zemi,
kwětaški smy kšadnuli.
Te pšinjasu nam strowotu.
Smjejomy se, wołamy juchu!

5. Gerce něnto zagraju,
nas do rejki wołaju.
Ten Jan tek sobu rejujo.
Řědny swěžen skóro mimo jo.

Mój mały słownik – Mein kleines Wörterbuch

Dowol w dalokem kraju – Urlaub in einem fernen Land

Awstralska	– Australien	starosćiwje	– besorgt, fürsorglich
chórownja	– Krankenhaus	šnapacowe	
daloki/-a/-e	– fern, weit	zwěrje	– Schnabeltier
dopominaś	– erinnern	tšašywy/-a/-e	– scheu, ängstlich
gałuz	– Ast	wjelicki/-a/-e	– riesig
gjarže	– stolz	wobgroženje	– Gehege
gněšeńko	– Kuscheltier	wódnjo	– tagsüber, bei Tag
gójenje	– Behandlung	wogeń	– Feuer, Brand
hynac	– anders	woglěd	– Besuch
jězd	– Fahrt	woglědaś	– besuchen, ansehen
kenguru	– Känguru	woknowa delka	– Fensterbrett
koala	– Koala	wombat	– Wombat
kšywo	– Dach	wóstaś	– bleiben
lět	– Flug	wuglědaś	– aussehen
lětađło	– Flugzeug	wujasnjowaś	– erklären
lětanišćo	– Flughafen, Flugplatz	wustrowiś	– gesund machen
lichota	– Freiheit	wužěsony/-a/-e	– erschrocken
lutość	– Mitleid, Bedauern	zagórjony/-a/-e	– begeistert
napšawdu	– wirklich	zasejwiženje	– Wiedersehen
narodny park	– Nationalpark	zmógowaś se	– sich erholen
narski/-a/-e	– neugierig	zraniś (se)	– (sich) verletzen, verwunden
nawopak	– umgekehrt, im Gegenteil		
njejluka	– Unfall, Unglück		
njesměnje	– riesig, überaus		
paść se	– weiden		
pódpoł-			
dnjowy/-a/-e	– südlich, Süd-		
połkula	– Halbkugel		
pśedešćnik	– Regenschirm		
pśiglědowaś	– zusehen, zuschauen		
pširoda	– Natur		
pušćaś	– freilassen, loslassen		
skokaś	– springen		
skótna gójcowka	– Tierärztin		
skótny gójc	– Tierarzt		
slěd	– Folge, Spur		

Hinweise zur Aussprache:

c	stimmlos, hart, wie Zahl
ch	weich wie mich oder hart wie Krach
ć	stimmlos, wie zwitschern
e	offen, wie Esse
ě	zwischen i und e, wie mir
ł	etwa wie im engl. water
ń	weich, etwa wie jn
o	kurzes o, wie offen
ó	kurzes y oder kurzes offenes e
oł	lang, wie Ofen
ow	lang, wie Ofen
s	stimmlos, hart, wie Straße
š	stimmlos, hart, wie Schule
ś	stimmlos, weich, wie schieben
w	kaum bis gar nicht hörbar
y	etwa wie Tisch
z	stimmhaft, wie sagen
ž	stimmhaft, hart, wie Journalist
ž	stimmhaft, weich, wie Giro

Pilne, m3cne mrojki

Didaktiske p3rućenja ku kamishibai-tšojen3koju

Ze sl3dnym wudašim Lutkow smy Wam nowy material »Pilne, m3cne mrojki« za Wašo Ź3ło w Źišowni pšep3dali. How p3dawamy Wam naše didaktiske p3rućenja za toš to kamishibai-tšojen3ko. Nejppjerwej pšedcytajš3 Źišam tšojen3ko w celku. Na dalšnych dnjach m3žošo se p3tom ze Źišimi wubrane wobrazje dokradnej wogl3daš a w3tpow3dne aktywity pšewjašć.

wobraz 1

- > Co nosy wuchac Hanzo?
- > Ź3 ze zerncyckami co hyš?
- > Kak jo woblacony?
- > Co jo na wobrazu hyšći wižeš?
- > Wjele gribow how rosćo?
- > Komu pšić3o spiw w3 zw3rjetach abo rostlinach w g3li do myslĩ?

Slinik

(p3 melodiji »Bruder Jacob«)

Łaskotańske graše

—> *palcam p3 ruce g3leša g3rzej a doŁoj drogowaš daš, nasl3dku brjuch łakocĩš*

»MaŁy slinik, maŁy slinik,
l3žoš tam, l3žoš sem,
g3rzej a zas doŁoj, g3rzej a zas doŁoj.
Łaskocoš, Łaskocoš.«

Gódańko: Gaž žiši serbsčinu (južo) derje wuměju, mógu motiwy na wobrazu wugódaś:

- > Wižim něco, což wy teke wižišo – a to nosy swój dom ze sobu.
- > Wižim něco, ... – a to ma šańkej, žoltej kšidle.
- > Wižim něco, ... – a to ma gustu, kósmatu (oranžowu) wopušku.
- > Wižim něco, ... – a to ma bělu nožku a brunu šapku.

Dalšne ideje:

- > Wótkublařka wupytaju se jaden motiw, pomjenijo jen a klatša zložki. Pótom su žiši na rěže.
- > Wótkublařka klatša jaden raz, dwójcy resp. tśi raze. Něnto pytaju žiši něco na wobrazu a klatšaju wótpowědne zložki.
- > Žiši pomjenjuju swóje pśedmjenja a klatšaju k tomu zložki. Pótom pytaju na wobrazu něco, což ma rowno tak wjele zložkow (pśikład: Jan – bom, He-le-na – mja-te-lik).
- > Žiši kóstkuj z kóstk z jano 1–3 dypkami. Góle, kótarež jo kóstkowało, pyta na wobrazu za słowom, kótarež ma teliko zložkow kaž kóstkowanych dypkow. Chtož žedne słowo njenamakajo, smějo hyšći raz kóstkowaś.

wobraz 2

- > Co se myślišo, kak se Hanzo cujo?
 - mucny, dopórany, wužmjety, gótowy
 - mucny —> spiw »Wuchack we tej jamje«
(M. Nagorina, *Pójjćo, comy z wami graś*, b. 8)
- > Kótare zwěrjeta na wobrazu hyšći wižišo?
 - myška —> spiw »Myška«
(M. Nagorina, *Pójjćo, comy z wami graś*, b. 6)
 - wroblík —> zložki klatšaś
 - žišelc —> Co wón tam cyni?

wobraz 3

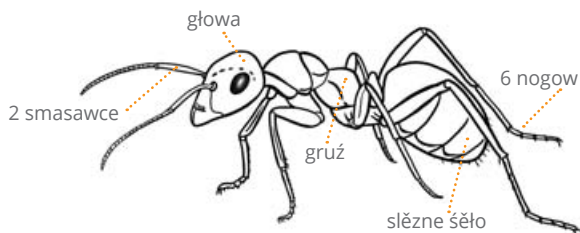
- > Cogodla wuchac Hanzo zeskócyjo?
 - mroje su pó njom gnali a jogo łakóścili abo samo z mrojoweju kisalinu (Ameisensäure) wobbryzgali
- > Jo śi teke južo raz mroja wobbryzgała?
- > Cogodla ženu mrojki pó bomje?
 - snaż su na łopjenach bomow listowe wśy (Blattläuse)
 - wśy wustarkuju mjodnicu (Honigtau), kótaraż jo za mroje dobra, słodka pica

wobraz 4

- mroje
- > gronka »Pilne mroje«
(Hanoch, Wjasele w pśiśroże, b. 18–19)

→ Kak wuglěda mroja?

→ Za co wużywaju smasawce?

- za nuchanje a za cuše, na pś. temperatury a wložności

→ Co mroje nose?

- zerncycka, semjenja

→ Co mroje žeru?

- žywe a njabogje insekty, wužeńce, guseńce, jagody, mjodnicu, nektar

Mrojowa droga

→ Mólujomy mrojowu drogu na cytańske znamuško.

wobraz 6

→ Co mroji z listowymi wšami cynitej?

- dojtej listowe wšy = gaž mroja ze smasawkoma wšu smasa, wótedawa weš słodku mašiznu (mjodnicu) a mroja ju pijo a se tak zeżywjujo
 - mjodnica: Weš zeżywjujo se z měžgi łopjenow. We njej su běłkowina, wóda a cukor. Weš pak trjeba głownje jano běłkowinu, aby rosla. Toš wětšynu wódy a cukora w formje mjodnice zasej wustarkuju. Mjodnica njesłóži jano mrojam, ale na pś. teke pcołkam, kótarež z toho zasej mjod zgótuju.

wobraz 8

—> Kak mógu mroje na spódnem boku gałuzy ganjaś?

- maju małučke pazorki a zagłowki na swóich nożkach, z kótarymiž se pśi kuždem kšacu na płoninje krotko »pśilipuju«

wobraz 9

—> Cogodla su mroje tak móčne?

- mógu wěcy nosyś, kótarež su 40 razow šěše ako mroja sama
- > to jo, ako by góle z lažkosću małe awto nosyło
- maju wjelgin wjele musklow
- mrojki sami su wjelgin lažke (ca. 10 mg) a toś njetrjebaju telik swójskeje wagi njasć

wobraz 10

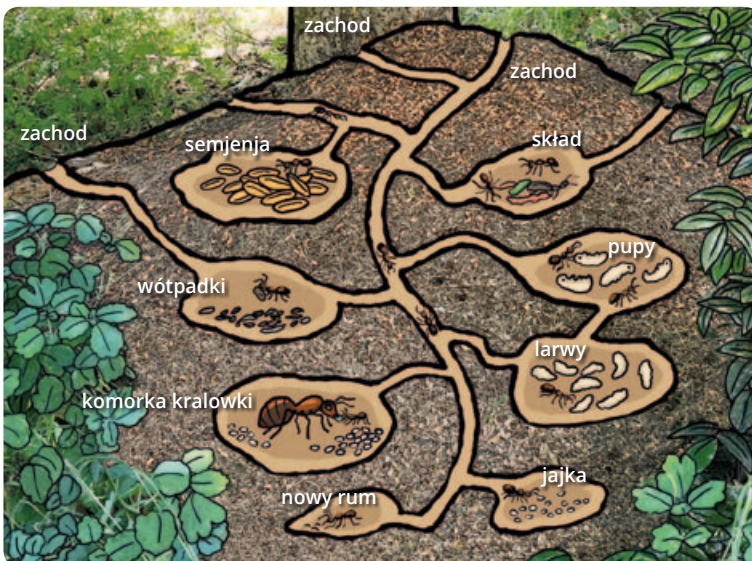
—> Z cogo wobstoj mrojowišćo?

- z jeglickow bomow, gałuzkow, kamuškow, pėska, łopjenow a żywice (Harz) ako lipk

—> Cogodla twarje se mroje take wjelike gnězda?

- bydle we wjelikich ludach a trjebaju wjele ruma
- ptaški žeru raži mroje —> w mrojowišću su mroje derje šćitane
- šym wětša jo kopica, šim lěpjej móžo se we njej šopłota žaržaš, což jo wósebnje w zymje ważne

—> Kak wuglěda mrojowišćo wótnutśika?

Basleńka: mrojowiščo cerwjeneje gólneje mroje

trjebny material:

běte A4-łopjeno, bruna papjera (k zapakowanju), carna a cerwjena a ewtl. zelena kołkownica (Stempelkissen), carny fazerak, lipk

- Žiśi rozterguju brunu papjeru do mjeńšych, njerownych formow, zgněšiju a wugładkuju je zasej
- Něnto nalipnu formy tak na běte łopjeno, až nastanu mjazy nimi chódby.
- Ewentuelnje pšez kšomu stojeca bruna papjera se wótstěigajo. Za to wobrošiju žiśi łopjeno.
- Z palcami kołkuju cerwjene gólne mroje: slězne šěto a głowa stej carnej a brjuch cerwjeny.
- Mrojam namóluju šesć nožkow, smasawce, wócko a »gubu« (kusadło/Beißwerkzeug).
- Ze zelenym kołkom mógu hyšći łopjena zwobrazniś, kótarež mroje w kusadle njasu.

—> Cogodla musymy gólne mroje šćitaś?

Gólne mroje stoje pód pširodošćitom. Mrojowišća kóńcowaś jo zakazane! Cogodla? Mroje su za naše góle wjelgin wažne:

1. Mroje žeru njaboge a żywe insekty, na pś. muchy abo mjeteliki. Tak mógu mroje tomu zadoraś, až se škódniki pšewjele rozměwaju.
2. Mroje twarje swóje gnězda, komorki a chódby teke pód zemju. Tak gólno zemju pšeměšuju a pšewěšuju a deščowa wóda lěpjej zaśaco. Na takej zemi mógu semjenja lěpjej schadaś a rostliny lěpjej rość. Teke bomy mógu tak lažcej wódu zesrěbowaś. Take z dosć wódy nasrěbane bomy su strowe a mógu se lěpjej pšešiwu škódnikam, kaž na pś. škórnikoju, woboraś.
3. Mroje rozdžěluju semjenja rostlinow a su małe gólne zagrodnice.
4. Mroje su teke futer za druge zwěrjeta, na pś. za ptaški ako žiśelca a kabeju.
5. W mrojowiščach namakaju teke druge insekty, kaž bruki abo guseńce, swój schow.